

De speurtocht naar de Kromhout

EVC, Wim Stuit, 21-10-2012

De afgelopen tijd heb ik mij eens verder verdiept in de historie van onze Kromhout dieselgenerator. Met name de zes jaar die de Kromhout heeft doorgebracht vóór het tijdperk Veenhuizen (1928-1934) vond ik interessant om eens grondig te doorzoeken op het internet en met behulp van wat we al beschikbaar hebben aan documentatie.

Wat we tot nu toe meestal vertellen in de presentatie's is volgens mij in het kort: gebouwd in 1928, gebruikt ergens op een werkeiland bij de Afsluitdijk en in 1934 naar Veenhuizen verhuisd (via Marktplaats ☺).

Er is voor zover mij bekend niet zo veel documentatie uit die eerste periode maar enige tijd geleden wist Ruurd Wijbenga via de contacten bij [Smit](#) de hand te leggen op de oorspronkelijke bestelbonnen van onze Smit Slikkerveer generator en de veld dynamo. Deze heb ik eens flink bestudeerd en als vertrekpunt genomen voor mijn onderzoek. De twee bonnen zijn aan dit document toegevoegd in bijlage 1.

De bestelling van de generator en veld dynamo

Allereerst ben ik begonnen met de bestelling bij Smit Slikkerveer. De tekst op de bestelbonnen luidt letterlijk: *"Besteld door Zuiderzeewerken Den Haag"* en bestemd voor *"Zuiderzeewerken"*.

Formeel werd de bestelling gedaan door de "Dienst der Zuiderzeewerken" vaak werd in die tijd ook alleen de afkorting ZZW (ZuiderZeeWerken) gebruikt. De ZZW werd in 1919 opgericht en was in het kader van afsluiting en gedeeltelijke inpoldering van de Zuiderzee belast met de uitvoering van de waterbouwkundige werken. De ZZW is gestart als afzonderlijke dienst maar werkte vanaf 1935 onder de verantwoordelijkheid van Rijkswaterstaat (RWS). In 1971 is de dienst volledig overgegaan naar RWS en in 1989 is ook uiteindelijk de naam "Zuiderzee" verdwenen. Tegenwoordig valt de verantwoordelijkheid onder Rijkswaterstaat IJsselmeergebied.

Het ZZW was lange tijd gevestigd op verschillende adressen in Den Haag en later in Lelystad. De stad vernoemt naar [Cornelis Lely](#). Lely ontwierp in 1891 het plan voor de afsluiting van de Zuiderzee, waarop deze in mei 1932 door de Afsluitdijk definitief werd afgesloten en het IJsselmeer ontstond.

De bestelling van de generator en veld dynamo bij Smit werd telefonisch gedaan door Heer de Lange van ZZW op 28 februari 1928. Voor de levertijd werd aangegeven *"3 maanden, Stipt aanhouden"*. Dit betekent dat de spullen zo rond 1 juni 1928 ter plaatse geweest moeten zijn bij de ZZW.

Dubbele bestelling

Overigens valt rechtsboven op de bestelformulieren te zien dat het voor zowel de generator als voor de veld dynamo telkens gaat om een aantal van *"twee"*. Ook zijn er in totaal vier machinenummers

uitgegeven namelijk: 13961 en 13962 voor de generatoren en 13963 en 13964 voor de veld dynamo's. Onze combinatie van generator en dynamo is 13962/63. Blijkbaar hebben ze de machines dus oorspronkelijk niet op nummervolgorde gepaard bij de montage. Of mogelijk zijn ze later verwisseld.

Foto 1: Type plaatje van onze generator.

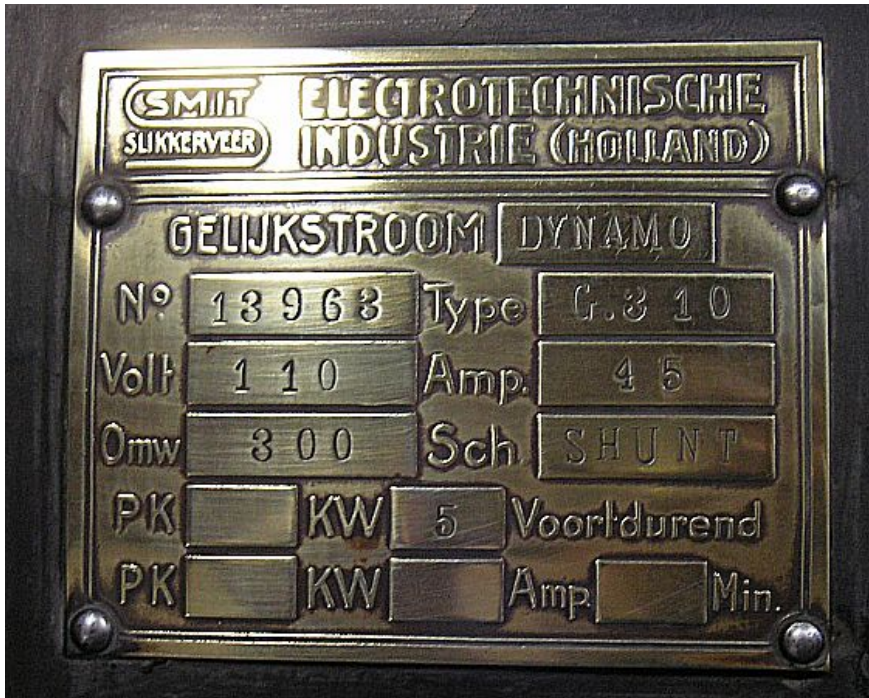

Foto 2: Type plaatje van onze veld dynamo.

Er zijn dus volgens de bonnen twee generatoren en twee veld dynamo's geleverd. Dit betekent waarschijnlijk ook dat Kromhout twee motoren heeft toegeleverd aan de Zuiderzeewerken; tenzij men een generatorset voor reserve besteld heeft maar daar twijfel ik aan. Met name de tekst onder

aan de bon van de generator “Beide generatoren moeten parallel werken” duidt erop dat beide generatoren samen moesten werken. Dit brengt mij tot de voorzichtige conclusie dat onze Kromhout waarschijnlijk dus een broertje gehad heeft op de Afsluitdijk. Zou ze dan ook nog bestaan vraag ik me gelijk af....

Vervolgens heb ik me eens verdiept is het correspondentieadres wat op de bonnen vermeld wordt. Het geeft wellicht een verdere tip over waar onze Kromhout en z’n mogelijke broertje voor bedoeld waren.

Het Correspondentieadres

De bestelbonnen vermelden: “*Alle correspondentie via MUZ den Oever (Wieringen) Afd. V met copiën der tekeningen naar den Haag*”

Met den Haag wordt het ZZW bedoeld en de afkorting M.U.Z. staat voor Maatschappij ter Uitvoering van de Zuiderzeewerken.

MUZ was een combinatie van 4 Nederlandse aannemers van baggerwerken: M.J. van Hattum’s Havenwerken uit Beverwijk. Hollandsche Aannemingsmaatschappij uit Den Haag, A+Bos Pzn. uit Dordrecht en A.Volker Lzn. uit Sliedrecht. MUZ was dus de uitvoerende partij voor de Zuiderzeewerken die blijkbaar zetelde in Den Oever op Wieringen.

Wieringen was een eiland voor de kop van Noord Holland. In 1932 bij het gereedkomen van de afsluitdijk is het verbonden met het vaste land. (o.a. Den Oever, Hippolytushoef, Oosterland, Westerland liggen op voormalig Wieringen)

De (hoofd)ingenieurs van de MUZ vestigden zich op het eiland Wieringen.

Foto 3: Het MUZ park in Oosterland op Wieringen, met op de achtergrond de grote villa die later dienst deed als jeugdherberg. Voor die tijd was dit zeer modern wonen.

Met wat verder zoekwerk vind ik ook een afbeelding van het correspondentieadres wat genoemd is op de bestelbonnen. Op de foto het hoofdkantoor van de MUZ in den oever. Vanuit dit gebouw vond waarschijnlijk de technische voorbereiding plaats voor het plaatsen van onze Kromhout met generator.

Foto 4: Hoofdkantoor M.U.Z. in Den Oever (Wieringen)

Meer info over Wieringen is te vinden op: <http://www.pagowirens.nl/wier-ges.asp>

De samenbouw met de Kromhout Diesel

Er wordt vermeldt op de bestelbonnen: *“Voor samenbouw met Kromhoutmotor, 3 cyl. Ten spoedigste bindende maatschets zenden aan Kromhout, die het gehele fundatieplan doorzendt”*. En tevens *“..door ons moet een monteur ter beschikking worden gesteld voor samenbouw en inbedrijfstelling”*

Hieruit valt te concluderen dat de generatoren van oorsprong dus al bedoeld waren om gepaard te worden met een Kromhout 3 cylinder en dat de verantwoordelijkheid voor het complete fundatieplan bij Kromhout lag.

Daarnaast zijn blijkbaar de motoren en generatoren pas ter plaatse bij de ZuiderZeeWerken voor de eerste keer samengesteld (zie hiervoor ook de volgende paragraaf: afleveradres).

Het afleveradres

Het afleveradres wordt als volgt omschreven op de bestelbonnen: *“Leveringsconditiën: Franco Langstijger Kornwerderzand”*

Volgens mij is “stijger” niet de oude benaming voor “steiger” dus ik neem maar aan dat het een schrijffout is. Afgezien van dat geeft het een heel duidelijke aanwijzing waar de Slikkerveer generatoren zijn afgeleverd namelijk op het Kornwerderzand en als dit conform de planning geweest is dan zijn de spullen daar rond 1 juni 1928 aan wal gezet.

Mijn zoektocht heb ik dus voortgezet met me maar eens te verdiepen in de aanleg van de Zuiderzeewerken en dan met name de afsluitdijk. Ik vroeg me namelijk af of de generatoren ter plekke door de MUZ gebruikt zijn op het Kornwerderzand of dat ze nog ergens anders naar toe verhuisd zijn. Daarnaast werd ik ook nieuwsgierig naar waarvoor ze nu eigenlijk gebruikt zijn en bovendien was ik benieuwd of er nog andere aanwijzingen zouden bestaan voor de dubbele bestelling (Twee Kromhouts).

Dit vergde meer tijd dan ik in eerste instantie dacht, mede ook omdat ik het hele Zuiderzee project steeds interessanter ging vinden en dan vliegen de uren om.

Er is een zeer grote hoeveelheid informatie beschikbaar op het internet over de ZZW maar in veel gevallen staan telkens de bouwwerken centraal en niet de mens of de voorzieningen er omheen. Mijn zoektocht was voornamelijk gericht om iets over stroomvoorziening te vinden op het Kornwerderzand. Daarvoor heb ik de ontwikkeling van dit werkeiland onderzocht van enkele maanden voor tot enkele maanden na de afleverdatum van de generatoren.

De volgende drie foto's tonen de ontwikkeling van Kornwerderzand van februari tot september 1928.

Foto 5: aanleg Kornwerderzand 18-2-1928 (Voornamelijk alleen dijken)

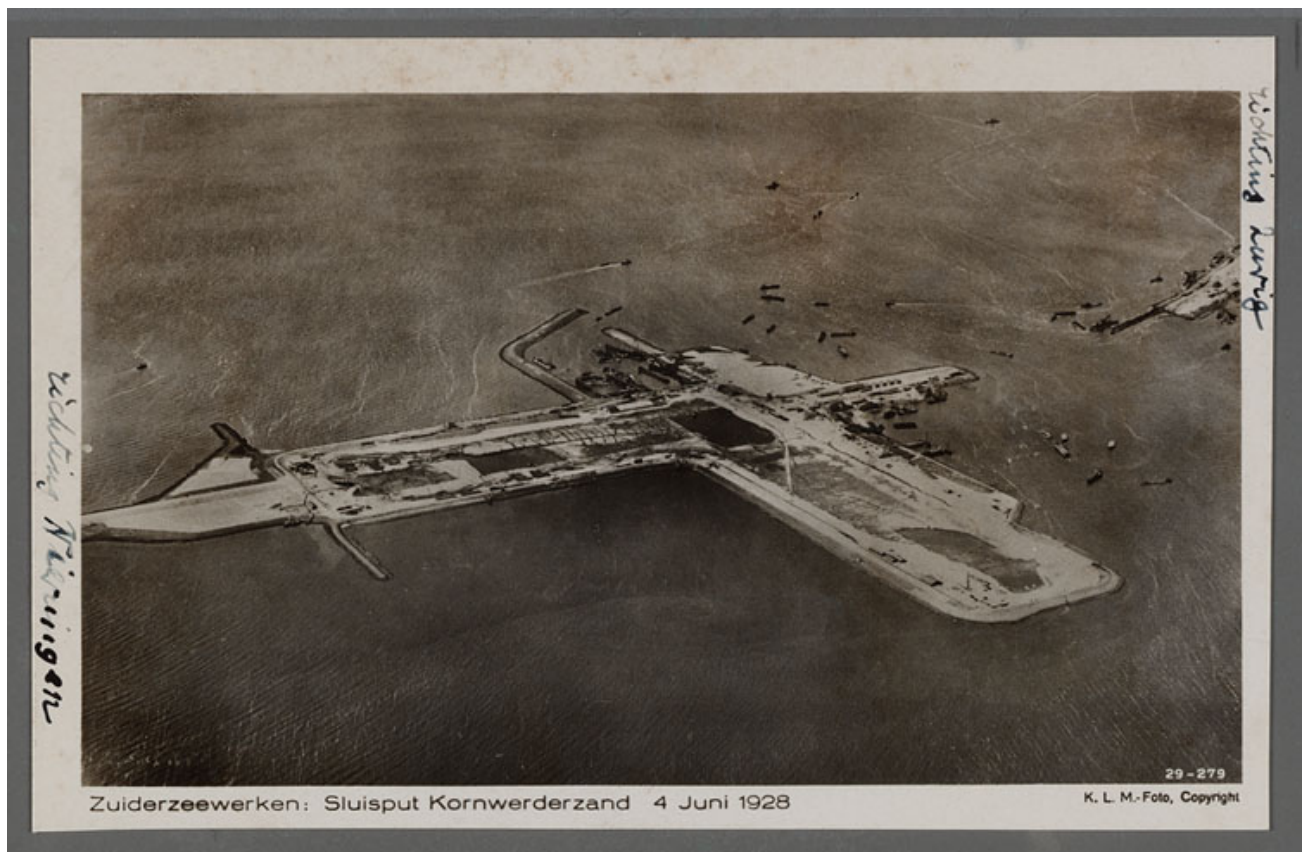

Foto 6: aanleg Kornwerderzand 4-6-1928 (eiland krijgt vorm en wordt bebouwd)

Foto 7: aanleg Kornwerderzand 10-9-1928 (Bebouwing vordert)

Kornwerderzand ligt ongeveer 4 kilometer uit de kust vanaf Friesland. Een stuk afsluitdijk krijgt vorm en komt linksboven op foto 7 vanaf richting Zurich in Friesland, rechtsonder op de foto wordt de dijk verder doorgebouwd richting het andere werkeiland Breezand en vervolgens naar Den Oever. Op het ontstane eiland worden spuisluisen (de Lorentzsluisen) gebouwd voor uitwateren van het IJsselmeer en een schutsluis voor de passage van schepen.

Links op foto 7 is de werkhaven omgeven door dijken. In de haven ligt de lossteiger voor de afgifte van goederen.

De werkhaven is later de Noordzeezijde van de schutsluis geworden; schepen kunnen via deze schutsluis in of uit het IJsselmeer varen.

Ten tijde van de aflevering in juni 1928 was Kornwerderzand nog steeds een eiland en alleen per boot bereikbaar. Kornwerderzand was daarom vrijwel zeker de eindbestemming van de generatoren en daarmee ook van de Kromhout motoren. Als ze elders ingezet moesten worden dan waren ze immers wel gelijk op de juiste plaats afgeleverd is de veronderstelling.

Op de volgende twee foto's wordt de lossteiger getoond, op de bestelbonnen van Smit werd dit de "langsstijger" genoemd. Maar aangezien er slechts op één plek werd gelost op het eiland moet dit wel hetzelfde zijn.

Foto 8: de lossteiger aan de Noordzijde met smalspoor verbinding

De lossteiger was voorzien van een smalspoor waar met kleine locomotieven en lorries lading vervoerd kon worden.

Foto 9: de kranen op de lossteiger

Met de kranen die getoond zijn op de foto's zullen de generatoren en ook de spullen van Kromhout gelost zijn vanaf een schip.

Over eventuele machines die elektrisch aangedreven moesten worden op Kornwerderzand vind ik niets, maar een aanwijzing voor bewoning van enige omvang op het Kornwerderzand en het gebruik van elektriciteit door bewoners vind ik in het boekwerkje: "60 jaar Zuiderzeewerken" dat is uitgegeven in 1987 door Rijkswaterstaat. Het beschrijft in 58 pagina's de historie van de Zuiderzeewerken. Deels geschreven door oud medewerkers.

Uit hoofdstuk: "de afsluitdijk, recht door zee"

.....Vervolgens werd in 1927 de „grote Afsluitdijk" daadwerkelijk ter hand genomen. Op het Kornwerderzand, een ondiepe zandplaat voor de Friese kust, en bij Den Oever op Wieringen werd begonnen met de aanleg van spuisluizen en schutsluizen.

Bij Den Oever zouden die sluiscomplexen direct „aan het land" grenzen. Bij Kornwerderzand lag de situatie evenwel iets moeilijker.

Daar moest „in volle zee', zo'n 4 kilometer voor de kust van het Friese worden gewerkt. Kornwerderzand werd al gauw een soort nederzetting. Op de bedijking rond de bouwput verschenen enkele keten en de eerste bewoners, arbeiders van aannemers en ZZW-mensen met hun gezinnen vestigden zich er. Zo gebeurde het ook dat op 14 augustus 1928 de eerste baby op de Zuiderzeebodem, op het Kornwerderzand, werd geboren.

En verderop een passage waar een artikel uit het weekblad "Het Leven" aangehaald wordt.

Uit hoofdstuk: "Het leger der naamlozen"

Wie de foto's bekijkt uit de tijd van bijvoorbeeld de Afsluitdijk, ziet bijna nooit werkende mensen afgebeeld. Men ziet steeds weer opnieuw bouwwerken, bouwputten, dijkvakken en ga zo maar door. Met af en toe keurig opgestelde werkers met hoge laarzen en flinke petten. Te lezen valt er over hen maar bitter weinig. Hoe leefden deze mensen?

Waar leefden zij? Hoe ondergingen zij hun deelname aan dit werk van nationale trots? Een klein beetje horen wij over hen in de reportage "Waar Neerlands twaalfde provincie groeit" in Het Leven van 27 oktober 1928, toen journalisten "met lens en pen" een bezoek brachten aan het Kornwerderzand, de eerste nederzetting op drooggelegd gebied aan de Friese kust.

*"Op dit nieuw gewonnen land", zo vertelt Het Leven, "is in deze korte spanne tijds een waar dorp verrezen". Het behoeft immers geen betoog, dat de honderden mannen, die hier hun dagelijkse bezigheid hebben, hun gezin lieten overkomen, toen aan de huisvesting de nodige zorg kon worden besteed. Tal van getrouwde employe's en arbeiders hebben hun intrek genomen in semi-permanente houten huisjes, de stenen sluiswachterswoningen, die zo goed als gereed zijn, zullen straks door tijdelijke bewoners worden betrokken, de polderjongens wonen in barakken, **en een elektrische centrale met een totale capaciteit van 500 PK voorziet het gehele bedrijf van kracht en licht**, een watertoren verrees, een ziekenhuis met spreekkamer, ziekenzaaltje en apotheek, een winkel, tevens postkamer en dit alles is gegroepeerd om het ontspanningslokaal van de Volksbond tegen Drankmisbruik".*

De 500 PK centrale die genoemd wordt brengt mij in twijfel, want uitgaande van twee identieke Kromhouts kom ik niet verder dan 300 PK. Toch is deze aanwijzing belangrijk omdat het aangeeft dat er een elektriciteitscentrale heeft bestaan op het eiland. De kans is dus erg groot dat onze Kromhout daar dienst gedaan heeft.

Ik zoek verder in de richting van stroomvoorziening voor bewoning op Kornwerderzand en op de site Friesland Wonderland vind ik de volgende passage met nog een bijzondere aanwijzing:

*“Tijdens de aanleg van de dijk vormde zich op het eiland van ongeveer 30 ha een dorp van een paar honderd inwoners. De meeste waren betrokken bij de Zuiderzeewerken, maar ook mensen die voor de verzorging nodig waren vestigden zich in de sluisbuurt. Het was een geïsoleerde gemeenschap, verstoken van allerlei comfort. **Elektriciteit werd weliswaar door een oude dieselmotor opgewekt, maar telefoonverkeer was niet mogelijk. Er was een ziekenbarak met een dokter en verpleegster, een schooltje en een winkel (annex postkantoor en kapper) die dagelijks levensmiddelen kreeg aangevoerd. Een katholieke en een protestante kerk werden gebouwd, een benzinstation en een houten hotel. Omstreeks 1928 zijn huizen voor het sluispersoneel tot stand gekomen.**”*

Omdat hier over een oude Dieselmotor gesproken wordt begin ik te twijfelen aan een mogelijke duo uitvoering van de kromhout. Wellicht is er dan toch nog een andere generator in het spel. Hoe dan ook wil nu graag weten hoe het precies zit en ik besluit de archieven maar eens te doorzoeken op de bewoning op het eiland vanaf medio 1928 tot en met 1929.

De onderstaande foto uit 1928 toont aan dat de arbeidershuizen op het eiland stroomvoorziening hadden; herkenbaar aan de elektriciteitspalen.

Foto 10: Dienstwoningen met elektriciteit op Kornwerderzand in 1928

Foto 11: Dienstwoningen op Kornwerderzand in 1928

Foto 11: Verplaatsbaar Rooms Katholiek kerkje

Het verplaatsbare kerkje lijkt niet (of nog niet) aangesloten. De palen lopen er wel langs overigens.

Exterieur „Het Kompas“ Kornwerderzand.

Foto 12: Het Extérieur van het Ontspanningslokaal “Het Kompas”

Interieur „Het Kompas“ Kornwerderzand.

Foto 13: Het Interieur van het Ontspanningslokaal “Het Kompas”

De ontspanningruimte “het kompas” was van elektriciteit voorzien in die tijd. Dit is te zien aan de diverse brandende hanglampen in het interieur.

De vondst

Na het bekijken van talloze andere foto's stuit ik via de site Het Geheugen van Nederland dan eindelijk op het bewijs wat ik zocht. Een foto van het interieur van de elektriciteitscentrale van Kornwerderzand genomen in 1928.

De foto toont naast enkele werklieden (waarschijnlijk de machinisten van de centrale) ook prachtig in beeld twee gloednieuwe Kromhout 3ER4 motoren met beiden een Smit Slikkerveer generator. De dubbele levering heeft dus inderdaad plaatsgevonden en onze Kromhout had inderdaad een broertje. Ik wordt er even stil van...

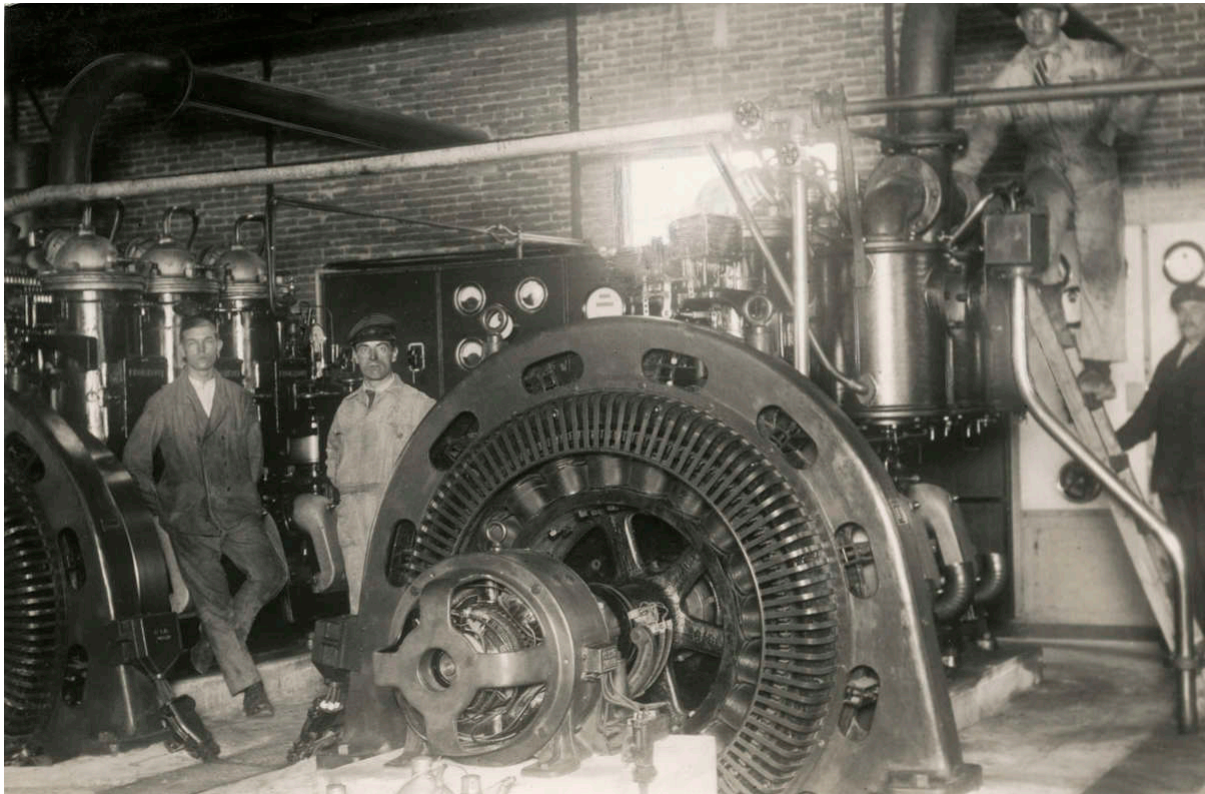

Foto 14: Twee maal een kromhout 3ER4 met Smit Slikkerveer Generator, Centrale Kornwerderzand

De naam van de fotograaf is niet bekend, wel wordt vermeld dat de foto behoort tot een set van 7 stuks uit de collectie van het "Het Leven Geïllustreerd" in 1928. De andere foto's tonen onder andere de apotheek en het hospitaal. Waarschijnlijk behoren deze foto's bij het artikel waar in het boekwerkje "60 jaar Zuiderzeewerken" naar wordt verwezen. Ik heb gezocht naar de uitgave van "Het Leven" van 27 oktober 1928 maar dat tot op heden heb ik deze nog niet kunnen vinden.

Ik denk dat we vast kunnen stellen dat onze Kromhout op deze foto staat; wel is natuurlijk interessant welke van beide motoren het betreft. Beide motoren zijn gespiegeld (langs de krukas) opgebouwd. De generator (stator) kan volgens mij eenvoudig gespiegeld worden. De motor echter niet zonder dat de cilinders gedraaid worden. Het lijkt er ook op dat de aanlas delen op de cilinders niet te spiegelen zijn. Om deze reden lijkt mij de rechter motor op de foto onze Kromhout.

Hiermee eindigt voor mij op dit moment deze leerzame historische zoektocht. Natuurlijk roept het ook weer allerhande extra vragen op zoals bijvoorbeeld: waar op het eiland stond de centrale precies en wat is er geworden van de andere Kromhout. Mogelijk komen we er ooit nog eens achter.....

Bijlage 1 : bestelbonnen Smit Slikkerveer

WEL } BEREKENEN.
NIET }

26-11-9
MACHINE No. 13963-64

Aantal: twee

Besteld door: Guidenzeewerken

Bestemd voor: Guidenzeewerken

Bij brief van: opgave No. de Range 28/11/20 Levertijd: 3 maanden

Volgens offerte: telefonisch stijpt aanbouwen!

Leveringsconditiën:

Bedrag: zie no. 13961-62

Franco: lange stijger Kornwerderdam

incl. verpakking

zie install. 9390

Opwek - Dynamo Motor Hierbij behoort Apparaat No. 17165-66

p.k.w. 300 Omw. Volt Amp. Per.

Type: zie wikkelbon Bedrijf: voortdurend. intermitterend. minuten.

Wikkeling: Behorende bij draaistroomgenerator 125
M.H.A., Maat no. 13961-62

Volgens ingezonden plantekening: zie M 13961-62

Richting gezien tegen riemschijf. de wijzers van de klok.

Aansluitingszijde: Schma. 0-15002-15-20

Spanrails:

Riemschijf-afmeting: Diam. Breed.

As-eind: Diam. Lengte. 17929

Verdere toebehooren: keult op 45 1/2 draaibron

Speciale eischen: Ten spoedigste linderde maatkelets in duplo
(een naar bromhout en een naar Guidenzeew.
Den Haag).

voor ons moet een monteur ter
beschikking worden gesteld voor

Datum: 2/3/20 Handtekening: J. v. r.

Hiervoor de onderstaande onderdelen buiten besteld (omschrijving):

No. van de Bestelbon

voor montage en in bedrijfstelling.

(De generatoren voor 125 M.H.A. Pos. 4-0, 100 volt
220/380 Volt, 50 per. 300 omw/min.)

— Alle correspondentie via M.H.A. Den Oever
(Weeringer) Afd. V met copien der tekeningen
naar Den Haag.

M. H. A. 2 p. 10

WEL } BEREKENEN.
NIET }

26-21-9
MACHINE No. 13961-62

Aantal: twee

Besteld door: Kuiderzowerken

Bestemd voor: Kuiderzowerken

Bij brief van g.g.a.f. No. 20/11/28 Levertijd: 3 maanden

Volgens offerte telefonisch No. 11/11/28 Stijpt aanbouden!!

Leveringsconditiën:

Franco: lange stijgen konwonderwand
nie Toestalt 2390

Bedrag: _____
incl. verpakking

Aradistroom Dynamo Motor Hierbij behoort Apparaat No. 14163-64
125 P.K.W.A. 300 Omw. | 220/200 Volt Amp. | 50 Per.
Type: nie wikkelen (cos φ = 0,8 - 100 Volt) Bedrijf: voortdurend
Wikkeling: → 09.150/155/125 intermitterend _____ minuten.

Uitvoering: normaal open, met buitelagen, voetstukken
en opwekker, Hoek no 13963-64.

Volgens ingezonden plantekening: 3-2668

Draairichting gezien tegen riemschijf: _____ de wijzers van de klok.

Aansluitingszijde: _____ Schema 0-15002

Riemschijf-afmeting: _____ Breed. R 17929

As-afm.: met flens Diam. _____ Lengte. promm

Verdere toebehooren: _____ 13961-62

Speciale eischen: voor samenbouw met Bromhout opmotor, 3-cyl.
Ten spoedigste bindende maatschapszenden
aan Bromhout, die het gehele fundatieplan door-
zendt.

Tevens 1 exempl. naar den Haag.

Datum: 2/12/28 Handteekening: J. Sm

Hiervoor de onderstaande onderdelen buiten besteld (omschrijving):

voor ons moet een monteur ter beschikking
worden gesteld voor montage en inbedrijfstelling.

— Alle correspondentie via St. U. Z. Den Dover
(Wieringer) Afd. V. met copien der teekeningen
naar den Haag. —

de generatoren moeten parallel werken.

Datum: _____ Handteekening: _____

Bijlage 2, diverse bronnen

Bron: Friesland wonderland

http://www.frieslandwonderland.nl/bedrijven/systeem/template_10.php?pagina=verhaal&klant=frieslandwonderland&plaats=kornwerderzand&taal=nederlands&thema=historie

Deze Afsluitdijkdorpen zijn de jongste van de gemeente. Kornwerderzand kan met enige goede wil ruimtelijk en maatschappelijk nog een dorp worden genoemd. Breezanddijk niet, maar het kon deze status om administratieve redenen beter krijgen. De bewoners van Kornwerderzand en Breezanddijk zijn werkzaam aan de dijk en bij de sluizen. Beide dorpen zijn gesticht op werkeilanden van waaruit de Afsluitdijk is aangelegd.

Op Kornwerderzand is een dubbele schutsluis met binnen- en voorhavens en een reeks van tweemaal vijf spuisluizen met spuihavens. Dit complex van schut- en spuisluizen werd gebouwd tussen 1928 en 1932. De sluizen zijn genoemd naar prof. Hendrik Antoon Lorentz. De spuisluizen zijn ontworpen door Ir. Dirk Roosenburg, esthetisch adviseur van Bureau Zuiderzeewerken. Ze zijn een gaaf voorbeeld van het bouwen in gewapend beton. Ter verdediging van de dijk en de daarin liggende sluizen werden vanaf mei 1931 verschillende kazematten gebouwd: de zogenaamde stelling Kornwerderzand.

*Tijdens de aanleg van de dijk vormde zich op het eiland van ongeveer 30 ha een dorp van een paar honderd inwoners. De meesten waren betrokken bij de Zuiderzeewerken, maar ook mensen die voor de verzorging nodig waren vestigden zich in de sluisbuurt. Het was een geïsoleerde gemeenschap, verstoken van allerlei comfort. **Elektriciteit werd weliswaar door een oude dieselmotor opgewekt,** maar telefoonverkeer was niet mogelijk. Er was een ziekenbarak met een dokter en verpleegster, een schooltje en een winkel (annex postkantoor en kapper) die dagelijks levensmiddelen kreeg aangevoerd. Een katholieke en een protestante kerk werden gebouwd, een benzinstation en een houten hotel. Omstreeks 1928 zijn huizen voor het sluispersoneel tot stand gekomen.*

Tijdens de bezetting werd de stelling door de Duitsers uitgebreid met een aantal kazematten. Kornwerderzand kwam de oorlog niet ongeschonden door. Zo is het houten hotel in 1940 afgebrand en werden enkele huizen van het sluispersoneel opgeruimd omdat ze in het schootsveld stonden. De schade is hersteld. Breezanddijk is een werkeiland met een haven aan de IJsselmeerzijde; 's zomers wordt het op een tjokvolle camping bevolkt met sportvissers.

Boekwerkje 60 jaar Zuiderzeewerken:

<http://www.scribd.com/doc/77063755/Zestig-jaar-Zuiderzeewerken>

**

Film materiaal: zoekterm <Zuiderzeewerken>

<http://www.geschiedenis24.nl/>

**

Fotomateriaal

<http://www.geheugenvannederland.nl>

**

Foto Kromhout centrale Kornwerderzand

<http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/previous:next/&p=5&i=17&o=0&st=kornwerderzand&sc=%28kornwerderzand%29&t=150>

Copyright Foto Kromhout centrale Kornwerderzand
<http://www.spaarnestadphoto.nl> Foto nummer: SFA022807407

Zuiderzeewerken. Afsluitdijk.
Electriciteitscentrales. Interieur van de
electriciteitscentrale in Kornwerderzand.
Nederland, 1928. Serie van 7 foto's.
Creditline Nationaal Archief/Spaarnestad Photo/Het
Leven/Fotograaf onbekend

**

Cornelis Lely

http://nl.wikipedia.org/wiki/Cornelis_Lely

**

Tijdvak:

Op 11 januari 1927 start Afsluitdijk in Friesland (De Tabbe) eind 28 mei 1932 (de Vlieter, waar nu monument toren & beeld Lely). Op 25 september 1933 open voor verkeer. Tevens opening monument.